

Соловій О.П.,
викладач кафедри аудиту, ревізії та контролінгу

Островська З.З.,
викладач кафедри аудиту, ревізії та контролінгу

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ КОНТРОЛЮ ЗА ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Існування дебіторської заборгованості в ринковій економіці вважається об'єктивним явищем у господарському процесі. Наявність дебіторської заборгованості в балансі і віднесення її до найбільш ліквідних активів не гарантує надходження грошових коштів з боку дебітора. Залежно від розміру дебіторської заборгованості та найімовірніших термінів її погашення можна зробити висновок про стан обігових активів підприємства та тенденції його розвитку. Неможливо говорити про ефективну структуру активів підприємства, якщо питома вага дебіторської заборгованості складає 40—50% від суми обігових активів.

Актуальність проблеми управління дебіторською заборгованістю та потреба в її розв'язанні набувають важливого значення в умовах подальшого розвитку ринкових відносин, збільшення кількості підприємств та загостренні конкуренції. Вирішення цієї проблеми вважають актуальним багато вчених та практиків, оскільки зростає потреба підприємств у кваліфікованому втручанні в процес управління дебіторською заборгованістю.

Вагомий внесок у розвиток теорії та практики управління оборотним капіталом підприємств, зокрема дебіторською заборгованістю зробили такі вітчизняні і зарубіжні вчені: О. Біла, О. І. Бланк, Є. Брігхем, А. Золотарьов, В. Ковальов, М. Козоріз, Г. Кірейцев, А. Поддєрьогін, Р. Сорока, Є. Стоянова, М. Туган-Барановський та ін.

Проведений аналіз спеціальної економічної і наукової літератури свідчить, що питання управління дебіторською заборгованістю на стадії її формування висвітлено в ряді публікацій. Що ж стосується контролю за дебіторською заборгованістю, то це питання розкрито недостатньо.

Предметом розгляду цієї статті є сутність феномену дебіторської заборгованості та вдосконалення процесу контролю за нею як частини загальної політики підприємства щодо ефективного управління його активами.

Мета статті полягає у дослідженні механізму забезпечення контролю за формуванням дебіторської заборгованості та визначенні його ключових складових, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Основними функціями, на яких базується процес управління дебіторською заборгованістю, є жорсткий контроль за фінансовими потоками підприємства, планування кредитної політики, координація взаємовідносин із кредиторами.

Безконтрольне зростання дебіторської заборгованості – досить поширене явище в умовах кризи неплатежів. Система контролю, у даному випадку, має величезне значення, тому що без неї сума дебіторських заборгованостей може перевищити допустимий рівень, що призведе до зниження потоку готівки і до появи сумнівних боргів, які, в свою чергу, значно знизять загальний виторг, а отже і прибуток від реалізації продукції. Часто виникає потреба корекції дій, іноді добре налагоджена система контролю за дебіторськими заборгованостями є єдиним засобом простеження ситуації на цій ділянці.

Перевірка дебіторської заборгованості має здійснюватися у певній послідовності. При оцінці стану дебіторської заборгованості треба отримати всю потрібну інформацію про реалізацію продукції та виникнення дебіторської заборгованості. Збираючи відомості про виникнення і облік дебіторської заборгованості й правильності її оцінки, визначається перелік

інформації, яка має бути надана клієнтом або отримана ним безпосередньо, а саме: перелік видів продукції (робіт, послуг), що реалізуються за товарного кредиту, і встановлення обороту за кожним її видом; кількість та адреси центрів відвантаження продукції (виконання робіт, надання послуг); характеристика покупців і замовників (придбання продукції з метою продажу, для власних потреб, оптом, у роздріб, на експорт); перелік основних дебіторів. Така організація роботи з дебіторською заборгованістю надасть можливість здійснювати необхідне управління нею.

Оцінка позитивних і негативних наслідків кредитної політики підприємства повинна бути складовою частиною контролю в галузі управління дебіторською заборгованістю. Перш за все оцінюється, як відображається діюча в галузі маркетингу кредитна політика на обсязі реалізації продукції, дебіторській заборгованості, витратах капіталу, ризиках втрат від безнадійних боргів. Важливим індикатором стану справ у цій галузі є показник оборотності оборотного капіталу, який своєю динамікою характеризує зміну ефективності використання оборотного капіталу.

Рациональна організація контролю за станом розрахунків повинна сприяти зміцненню договірної та платіжної дисципліни, прискорення оборотності оборотного капіталу і, отже, зміцненню фінансового стану підприємств. Тому при здійсненні контролю на підприємстві першочергову увагу потрібно приділяти контролю стану розрахунків та дебіторській і кредиторській заборгованості. Здійснення такого контролю повинно включати перевірку таких розрахунків: з постачальниками і підрядниками; з покупцями та замовниками; з виданих та отриманих авансів, за претензіями, з бюджетом та державними цільовими фондами, з Пенсійним фондом та фондом соціального страхування, по оплаті праці, з підзвітними особами, з відшкодуванням матеріального збитку з іншими дебіторами і кредиторами.

При здійсненні контролю дебіторської і кредиторської заборгованостей потрібно приділяти увагу наступним питанням:

1) забезпечувати юридичну обґрунтованість кожної суми дебіторської та кредиторської заборгованості;

2) з'ясувати їх причини та прораховувати наслідки;

3) в'яснити, чи вживаються необхідні заходи щодо стягнення дебіторської заборгованості, чи є реальна можливість погашення кредиторської заборгованості;

4) з'ясувати, чи проводилася інвентаризація розрахунків на підприємстві і чи не минув строк позовної давності.

Методику контролю дебіторської заборгованості можна запропонувати проводити по відповідній схемі.

На першому етапі проводиться розрахунок гранично допустимої величини дебіторської заборгованості, тобто такої величини дебіторської заборгованості, яка не веде до погіршення фінансового стану підприємства.

На другому етапі аналізується стан та структура дебіторської заборгованості та проводиться її зіставлення з граничною величиною.

На третьому етапі контролю за дебіторською заборгованістю проводиться її аналіз за видами заборгованості, строками виникнення, величиною та дебіторами.

Під час проведення аналізу визначаються такі показники: рівень дебіторської заборгованості і його динаміка за періоди, середній період інкасації дебіторської заборгованості, коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, тривалість одного обороту дебіторської заборгованості в днях, коефіцієнт простроченої дебіторської заборгованості, середній вік простроченої, сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості, коефіцієнт погашення дебіторської заборгованості, величина ефекту або коефіцієнт ефективності від вкладення оборотного капіталу в дебіторську заборгованість.

На четвертому етапі розподіляються суми дебіторської заборгованості на нормальну (допустиму або оптимальну), сумнівну, прострочену і безнадійну. Для цих видів заборгованості здійснюється

перевірка реальності їхніх сум. Реальність сум дебіторської заборгованості має бути підтверджена актами звірок взаємних розрахунків, тому підприємства повинні проводити інвентаризацію всіх своїх розрахунків (і не тільки перед поданням річної бухгалтерської звітності, як цього вимагає законодавство), яка мусить дати відповіді на наступні питання: яка величина сум неузгодженої дебіторської та кредиторської заборгованості, сум безнадійних боргів та сум дебіторської та кредиторської заборгованості, по яких минув строк позовної давності. Підприємство по результатах інвентаризації повинно отримати інформацію про найменування та адреси дебіторів і кредиторів, суми їхніх заборгованостей, з якого часу та на підставі чого вони виникали. Також потрібно з'ясувати, з вини яких посадових осіб виникла дебіторська заборгованість, по якій минув строк позовної давності. У процесі перевірки реальності сум дебіторської заборгованості слід перевірити всі первинні документи, у яких відображено утворення дебіторської заборгованості, яка викликає сумніви та перевірити законність розрахункових операцій. Для отримання інформації про реальний стан сумнівної дебіторської заборгованості потрібно проводити звірку сум дебіторської заборгованості з підприємствами-боржниками.

На п'ятому етапі виявляються та аналізуються причини, що зумовили виникнення безнадійної дебіторської заборгованості та спричинили безгосподарне використання оборотного капіталу

На шостому, заключному, етапі визначається оптимальний розмір дебіторської заборгованості та вживаються заходи щодо наближення розміру дебіторської заборгованості до оптимального розміру. Оптимальна кредитна політика, й оптимальний рівень рахунків до отримання, залежить від конкретних операційних умов відповідних підприємств. Наприклад, компанія із надлишковими виробничими потужностями і з високим рівнем операційного левериджу (тобто високою залежністю собівартості продукції від постійних витрат і, навпаки, слабкою залежністю від змінних витрат виробництва) повинна мати нижчі показники заборгованості в активах,

рахунки до отримання такої компанії мають бути більшими, ніж рахунки тієї компанії, де використано усі виробничі потужності й рамки збільшення прибутковості якої незначні. Однак, незважаючи на те, що оптимальна кредитна політика варіює залежно від характеристик конкретних підприємств, а також для того ж самого підприємства протягом певного часу, стає корисним робити аналіз її ефективності в цілому.

Крім цього слід наголосити, що підприємство повинно постійно здійснювати оперативний аналіз та контроль щодо виникнення сумнівної, простроченої та безнадійної заборгованості. Провести всі можливі заходи для подолання причин, що зумовили появу простроченої та безнадійної дебіторської заборгованості та проводити контроль за їх здійсненням.

Якщо термін заборгованості з продажу починає зростати, а розподіл дебіторської заборгованості за строками погашення свідчить про збільшення питомої ваги простроченої дебіторської заборгованості, то підприємству потрібно ставити питання про перегляд своєї кредитної політики.

Безконтрольне зростання дебіторської заборгованості – досить поширене явище в умовах кризи неплатежів. Система контролю, у даному випадку, має величезне значення, тому що без неї сума дебіторських заборгованостей може перевищити допустимий рівень, що призведе до зниження грошового потоку і до появи сумнівних боргів, які, у свою чергу, значно знизять загальний дохід, а отже і прибуток від реалізації продукції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басюк Т. П. Реструктуризація дебіторської заборгованості підприємства / Т. П. Басюк / Фінанси України. – 2004. – № 12. – С. 115 – 123.
2. Бланк И. А. Финансовый менеджмент : учеб. курс / И. А. Бланк. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 656 с.
3. Зборовская О. М. Проблемы финансового контроля дебиторской и кредиторской задолженности торговых предприятий / О. М. Зборовская // Економіка: проблеми теорії і практики : зб. наук. праць. – Випуск 39. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2000. – С. 25-32.